

International Journal of **Kannada** Research

www.kannadajournal.com

ISSN: 2454-5813

IJKR 2020; 6(1): 11-14

© 2020 IJKR

www.kannadajournal.com

Received: 04-11-2019

Accepted: 06-12-2019

ಅರುಣ ಕೆ.ಆರ್.

ಪಿಎಚ್.ಡಿ. ಸಂಶೋಧನಾ
ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ
ವಿಭಾಗ (ಜೈನ ಅಧ್ಯಯನ),
ಮಾನವಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ
ವಿಜ್ಞಾನಗಳ ನಿಕಾಯ, ಜೈನ್
(ಡೀಮ್ಡ್-ಟು-ಬಿ ಯೂನಿವರ್ಸಿಟಿ),
ಬೆಂಗಳೂರು.

ಪ್ರೊ. ಡಾ. ರೇಖಾ ಜೈನ್

ಸಂಶೋಧನಾ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು
ಜೈನ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗದ
ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು (ನಿವೃತ್ತ)
ಸಂಶೋಧನಾ ಸಹ-
ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು : ಡಾ. ಸೌಮ್ಯ
ಮಂಜುನಾಥ್ ಚವಾಣ್
ದೃಶ್ಯಕಲೆ ವಿಭಾಗದ ಮಾಜಿ
ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು

Corresponding Author:

ಅರುಣ ಕೆ.ಆರ್.

ಪಿಎಚ್.ಡಿ. ಸಂಶೋಧನಾ
ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ
ವಿಭಾಗ (ಜೈನ ಅಧ್ಯಯನ),
ಮಾನವಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ
ವಿಜ್ಞಾನಗಳ ನಿಕಾಯ, ಜೈನ್
(ಡೀಮ್ಡ್-ಟು-ಬಿ ಯೂನಿವರ್ಸಿಟಿ),
ಬೆಂಗಳೂರು.

ಭರತನಾಟ್ಯ ಮತ್ತು ಆದಿಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತೆ

ಅರುಣ ಕೆ.ಆರ್., ಪ್ರೊ. ಡಾ. ರೇಖಾ ಜೈನ್

ಸಂಶೋಧನಾ ಲೇಖನದ ಸಾರಾಂಶ:

ಜೈನ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿರುವ ವರ್ತಮಾನದ ಪ್ರಥಮ ತೀರ್ಥಂಕರ ಋಷಭನಾಥ ಅಥವಾ ಆದಿನಾಥನನ್ನು ಕುರಿತು ಸಂಸ್ಕೃತ, ಪ್ರಾಕೃತ, ಅಪಭ್ರಂಶ, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತಿತರ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ತೀರ್ಥಂಕರನಾಗುವ ಮೊದಲು ಆದಿನಾಥನ ಹಿಂದಿನ ಭವಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಆ ಭವಗಳಲ್ಲಿ ವೈಭವೋಪೇತ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಜೀವವು ಹೇಗೆ ಜನ್ಮ ಜನ್ಮಾಂತರದ ಅನುಭವಗಳಿಂದ ಕ್ರಮೇಣ ವೈರಾಗ್ಯದ ಹಾದಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿತೆಂಬುದನ್ನು ಹಾಗೂ ಮುಕ್ತಿಯಾದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿತೆಂಬುದನ್ನು ಮನಗಾಣಬಹುದು. ಆದಿನಾಥನ ಭವಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ನಲ್ಲ-ನಲ್ಲೆಯರ ಅಗಲಿಕೆಯ ನೋವನ್ನು ಕವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭರತಮುನಿ ಹಾಗೂ ಇತರ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಗಿರುವ ನಲ್ಲ-ನಲ್ಲೆಯರ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ಕನ್ನಡದ ಆದಿಕವಿ ಪಂಪನ ಆದಿಪುರಾಣಂ ಕಾವ್ಯ ಹಾಗೂ ಅಪಭ್ರಂಶ ಕವಿ ಪುಷ್ಪದಂತನ ನಾಭೇಯ ಚರಿಲು ಕಾವ್ಯ ಇವೆರಡರಲ್ಲೂ ಹೇಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತೆ ಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಈ ಸಂಶೋಧನಾ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಕೀವರ್ಡ್ಸ್: ಪಂಪನ ಆದಿಪುರಾಣಂ, ಪುಷ್ಪದಂತನ ನಾಭೇಯ ಚರಿಲು, ಭರತನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರ, ಆದಿನಾಥ ಚರಿತೆಯಲ್ಲಿ ನಲ್ಲ-ನಲ್ಲೆಯರ ವಿರಹ

ಪೀಠಿಕೆ:

ಹತ್ತನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಹಳಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಪಂಪನ ಆದಿಪುರಾಣಂ ಕಾವ್ಯವು (ಕ್ರಿ.ಶ. 941) ಆದಿನಾಥನ ಜೀವನವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಮೊದಲ ಉಪಲಬ್ಧ ಗ್ರಂಥವಾದರೆ, ಅದೇ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿದ್ದ ಕವಿ ಪುಷ್ಪದಂತನ ತಿಸಟ್ಟಿ ಮಹಾಪುರಿಸ ಗುಣಾಲಂಕಾರ (ಮಹಾಪುರಾಣಂ) ಕಾವ್ಯವು (ಕ್ರಿ.ಶ. 965) ಆದಿನಾಥನನ್ನು ಕುರಿತು ಅಪಭ್ರಂಶ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಮೊದಲ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ¹. ಅರವತ್ತೂರು ಶಲಾಕಾ ಪುರುಷರ² ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ತಿಸಟ್ಟಿ ಮಹಾಪುರಿಸ ಗುಣಾಲಂಕಾರ ಕಾವ್ಯದ ಮೊದಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿ 37 ಸಂಧಿಗಳಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಋಷಭನಾಥನ ಚರಿತೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಭಾಗವನ್ನು ಕವಿಯು ನಾಭೇಯ ಚರಿಲು ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ.

ಶಾಂತರಸವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ ಆದಿಪುರಾಣ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಇತರ ರಸಗಳೂ ಮಿಳಿತಗೊಂಡಿವೆ. ಪಂಪನೇ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಆದಿಪುರಾಣವು ರಸಭಾವೋಪೇತ ಧರ್ಮವೃತ್ತರಸಮಯದೊಳ್ (ಆದಿಪುರಾಣಂ 16 : 79) - ರಸಭಾವಸಮೇತವೂ, ಧರ್ಮವೆಂಬ ಅಮೃತರಸವನ್ನೊಳಗೊಂಡುದೂ ಆಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪುಷ್ಪದಂತನ ನಾಭೇಯ ಚರಿಲು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ರಸಭಾವಗಳು ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇವೆರಡೂ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕರೂಣ ರಸ (ಉದಾಹರಣೆ : ಶ್ರೀಮತಿಯ ಬೀಳ್ಕೊಡುಗೆಯ ಸಂದರ್ಭ), ವೀರ ರಸ (ಉದಾಹರಣೆ : ಯುದ್ಧದ ಪ್ರಸಂಗಗಳು), ಶೃಂಗಾರ ರಸ (ಉದಾಹರಣೆ : ಲಲಿತಾಂಗ-ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯರ ಪ್ರಣಯ), ಅದ್ಭುತ ರಸ (ಉದಾಹರಣೆ : ಜಿನಶಿಶುವಿನ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕ ಕಲ್ಯಾಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಆನಂದ ನೃತ್ಯ), ಭೀಭತ್ಯ, ರೌದ್ರ, ಭಯಾನಕ (ಉದಾಹರಣೆ : ನರಕದ ವರ್ಣನೆ) - ಇವುಗಳನ್ನು ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಬಳಸಲಾಗಿದ್ದು

ಇವು ಕಾವ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವೆಯಲ್ಲದೆ ವಾಚಕರ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತವೆ.

ಭರತನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರ

ಭಾವದಿಂದ ರಸವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದೋ ಅಥವಾ ಭಾವವು ರಸೋತ್ಪಾದನೆಯ ಮೂಲವೋ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಢೀಕರಿಸಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ರಸ ಮತ್ತು ಭಾವಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಅವಲಂಬಿತವಾಗಿವೆ ³. ಇವೆರಡೂ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿರುವ ಸಾತ್ವಿಕಾಭಿನಯದ ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ವಿಭಾಗಗಳು ⁴. ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಶೃಂಗಾರರಸದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಗೆಗಳಿವೆ : ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರ ಮತ್ತು ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರ. ನಲ್ಲ-ನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪತಿ-ಪತ್ನಿ ದೈಹಿಕವಾಗಿ ದೂರವಾಗಿದ್ದಾಗ ವಿಯೋಗವನ್ನು ತಾಳಲಾರದೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಸಂವೇದನೆಯೇ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರ. ಅವರ ಪ್ರಣಯ ಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ⁵.

ಭರತನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಯಕ ಮತ್ತು ನಾಯಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಬರುವ ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳು, ನಾಯಕಿಯು ನಾಯಕನಿಗಾಗಿ ಹಂಬಲಿಸುವುದು ಅಥವಾ ನಾಯಕಿಗೆ ನಾಯಕನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯ ಬಗ್ಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅಸೂಯೆ ಇವುಗಳೂ ಚಿತ್ರಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವೆಂದರೆ, ನಾಯಕ ಮತ್ತು ನಾಯಕಿಯರು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಅಗಲಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವ ಮೂಲಕ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲಾಗುವುದು ⁶. ಉದಾಹರಣೆಗೆ :

ವಸ್ತುಗಳು	ಉಂಟಾಗುವ ವಿರುದ್ಧ ಭಾವನೆಗಳು
ಚಂದನ, ಗುಲಾಬಿಯ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ	ತಾಪ
ಹೂವು	ಸೂಜಿ
ರುಚಿಕರ ಆಹಾರ	ವಿಷ
ಶಯ್ಯೆ	ಮುಳ್ಳು
ಚಂದ್ರ	ಸೂರ್ಯನ ಬಿಸಿ ಕಿರಣಗಳು
ತಂಪಾದ ಗಾಳಿ	ಭಾರ
ಪಕ್ಷಿಗಳ ಕಲರವ, ಸಮುದ್ರದ ಅಲೆಗಳ ಶಬ್ದ, ಇಂಪಾದ	
ಸಂಗೀತ, ಸೂರ್ಯೋದಯ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ	ಭಯಾನಕ
ಮಳೆಗಾಲ	ದುಃಖ
ಜೀವನ	ಭಾರ
ಮೋಡಗಳು ಮತ್ತು ಗುಡುಗು	ಹೆದರಿಕೆ

ಭರತನು ತನ್ನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ಈ ಅನುಭವಗಳ ಮೂಲಕ ತೋರ್ಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ : ನಿರ್ವೇದ (ಲೌಕಿಕ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ನಿರುತ್ಸಾಹ), ಗ್ಲಾನಿ (ದುಃಖ), ಶಂಕಾ (ಆತಂಕ), ಅಸೂಯಾ (ಮತ್ಸರ), ಶ್ರಮ (ಬೇಸರ), ಚಿಂತಾ (ಚಿಂತೆ), ಔತ್ಸುಕ್ಯ (ಹಂಬಲ), ನಿದ್ರಾ (ಅರೆನಿದ್ರೆ), ಸುಪ್ತ (ನಿದ್ರೆ), ಸ್ವಪ್ನ (ಕನಸು), ಬಿಬ್ಬೋಕ (ಕೋಪ), ವ್ಯಾಧಿ (ಅನಾರೋಗ್ಯ), ಉನ್ಮಾದ (ಹುಚ್ಚುತನ), ಅನಸ್ಮರ (ಮರೆಯುವಿಕೆ), ಜಾಡ್ಯ (ಜಡತೆ), ಮರಣ (ಸಾವು) ಇತ್ಯಾದಿ. ಭರತನು ಕರುಣರಸವು ವಿಪ್ರಲಂಭಕ್ಕಿಂತ

ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಕರುಣರಸವು ಶಾಪದಿಂದಾದ ಸಂಕಟ, ಅವನತಿ, ಪ್ರಿಯರಿಂದ ಬೇರ್ಪಡುವಿಕೆ, ಸಂಪತ್ತಿನ ನಷ್ಟ, ಸೆರೆಮನೆವಾಸ, ವಧೆ ಇಂತಹವುಗಳ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರವು ಪ್ರಿಯರ ಅಗಲುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಬೇರ್ಪಡುವಿಕೆಯಿಂದಾದ ಚಿಂತೆ ಹಾಗೂ ಸಂಕಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದಾದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಒಂದುಗೂಡುವ ಆಶಾಭಾವವಿರುತ್ತದೆ ⁷.

ಆದಿನಾಥ ಚರಿತೆಯಲ್ಲಿ ನಲ್ಲ-ನಲ್ಲಿಯರ ವಿರಹ

ಆದಿಪುರಾಣವು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೃತಿಯಾದರೂ, ಪಂಪ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪದಂತ ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಭಾಪೂರ್ಣತೆಯಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆದಿನಾಥನು ಮೂರನೆಯ ಪೂರ್ವಭವದಲ್ಲಿ ಲಲಿತಾಂಗನಾಗಿ ಜನ್ಮ ತಾಳಿದ್ದನು. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆ ಎಂಬ ಸುರಸುಂದರಾಂಗಿಯು ಲಲಿತಾಂಗನೊಡನೆ ಒಡಲೆರಡು ಜೀವವೊಂದೇ ಎಂಬಂತೆ ಇದ್ದಳು. ಆಯುಸ್ಸು ತೀರಿದೊಡನೆ ಲಲಿತಾಂಗನು ಮರಣಹೊಂದಿದನು. ಆತನ ಮರಣವು ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಗೆ ಅತ್ಯಂತ ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು. ಆತನ ಶರೀರವು ಕರಗಿಹೋಗಿ ತನ್ನ ಶರೀರ ಮಾತ್ರ ಕರಗದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಯಿತು ಎಂದು ಪರಿತಪಿಸಿದಳು : 'ಮನ್ನಥನ ಆಯುಧದಂತಿದ್ದವನು ಎಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ, ಅನಂಗನ ಕೈಪಟ್ಟಿಯಂತಿದ್ದವನು ಎಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ, ವಿಲಾಸದ ಖನಿಯೂ, ಚತುರನೂ ಎಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದನು, ವಿನೋದಾಗ್ರಣಿಯೂ ಸೊಬಗಿಗೆ ಆಗರವಾದವನೂ ಎಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ, ನನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಾಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ, ಹೃದಯೇಶ್ವರನಾದ ಲಲಿತಾಂಗವಲ್ಲಭನಲ್ಲಿ' [ಮದನನ ಕೈದುವೆಲ್ಲಿದನನಂಗನ. . . . ಲಲಿತಾಂಗವಲ್ಲಭಂ (ಆದಿಪುರಾಣಂ 3 : 15)] ಎಂದು ಪ್ರಾಣಪ್ರಿಯನ ವಿಯೋಗಶೋಕದಿಂದ ದುಃಖಿತೆಯಾದಳು. ಈ ಪದ್ಯವು ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರರಸ ಪರವಾದರೂ, ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯು ತನ್ನ ಪ್ರಿಯತಮನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅವಳ ಈ ಮಾತುಗಳು ಕರುಣರಸಕ್ಕೆ ಪೋಷಣೆ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಲಲಿತಾಂಗನ ಅಗಲುವಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯು ಸಹಿಸದಾದಳು. ಆಕೆಯ ಮುಂಗುರುಳು ಮಂದಾರ ಪುಷ್ಪದಿಂದ ಶೂನ್ಯವಾಯಿತು ; ಕೆನ್ನೆಯು ಮಕರಿಕಾ ಪತ್ರದಿಂದ ಶೂನ್ಯವಾಯಿತು ; ಹಣೆಯು ತಿಲಕವಿಲ್ಲದೆ ಶೂನ್ಯವಾಯಿತು ; ಆಕೆಯ ಸ್ತನದ್ವಯಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾರವಿಲ್ಲದಾಯಿತು ; ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ಒಡ್ಡಾಣ, ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದುಗೆಗಳ ಧ್ವನಿ ಇಲ್ಲವಾಯಿತು ; ಆಕೆಗೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೆಲ್ಲವೂ ನಿರ್ಜರವಾದ ಅರಣ್ಯದಂತೆ ಶೂನ್ಯವೆನಿಸಿತು [ಅಲಕಂ ಮಂದಾರಶೂನ್ಯಂ ದಿವಮನಿತುಂ ನಿರ್ಜರಾರಣ್ಯ ಶೂನ್ಯಂ (ಆದಿಪುರಾಣಂ 3 : 13)]. ಇಲ್ಲಿ ಆಕೆಯ ಶುದ್ಧಪ್ರೇಮದ ಮಹತ್ವ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ವ್ರತನಿಷ್ಠರಾಗಿದ್ದ ಲಲಿತಾಂಗ ಮತ್ತು ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯರ ಜನ್ಮ ಜನ್ಮಾಂತರ ಸಂಬಂಧವು ಇಲ್ಲಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಿರಂಜೀವ ಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯ(17ನೇ ಶತಮಾನ)ನ ಕಾವ್ಯವಿಲಾಸದಲ್ಲಿ 'ಆಳಿಚಾಲಿತಪದ್ಮಿನೀದಲಕಲತ್ರವಾಂಗಂ ಬಾಲಾ ಕೇವಲಮೇವ ಶೂನ್ಯಹೃದಯ ಶೂನ್ಯಂ ಜಗತ್ ಪಶ್ಯತಿ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿರಹಕ್ಕೋಳಗಾದ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಜಗತ್ತೇ ಶೂನ್ಯವಾದಂತೆನಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಾವ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ ⁸ ಎಂಬುದನ್ನು ಕೂಡ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಮಹತ್ತರದೇವಿಯರು ಬಂದು ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಸಂತೈಸಿ, ಮುಂದಿನ ಭವದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಪ್ರಿಯನನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೀಯೆ [ಬಗೆಗೊಂಡು ಜಿನಪತಿ ಯಂ ಪೂಜಿಸು ಪಡೆವೆಯನಿಯನಂ

ಮಜುಭವದೋಳ್ (ಆದಿಪುರಾಣಂ 3 : 16)] ಎಂದಾಗ ಆಕೆಯು ಅವರ ಮಾತನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಗುರುಪಂಚಕವನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಮರಣ ಹೊಂದಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದಳು. ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ನಲ್ಲೆ(ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆ)ಯು ಮುಂದೆ ತನ್ನ ನಲ್ಲ(ಲಲಿತಾಂಗ)ನೊಂದಿಗೆ ಪುನಃ ಒಂದುಗೂಡುವ ಆಶಾಭಾವವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಭರತನ ದಿಗ್ವಿಜಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಿಯಕರನ ವಿಯೋಗವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಒಬ್ಬಳು ತನ್ನ ಮನದಿಂಗಿತವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯನ(ಗಂಡನ) ಅಗಲಿಕೆಯ ನೋವಿನ ಚಿತ್ರಣವಿದೆ ; ನಲ್ಲನನ್ನು ಕೂಡುವ ಆಸೆ ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯತೆಗಳು ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ : ಅನುವಂಗೆಯ್ದುಳಿಯೆಂಬ ತಾಯಿ ನುಡಿಯಂ ಕೈಕೊಂಡನೇ ಬಗೆಯನೇ ಗಂಡಂ ಮನಂಗಂಡನೋ (ಆದಿಪುರಾಣಂ 12 : 36). ಅಂದರೆ, ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಇವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು ಎಂದು ತಾಯಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದನೇ? ಈತನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೊರೆ ಎಂದ ನೆಂಟರ ಮಾತನ್ನು ಗೌರವಿಸಿದನೇ? ಸ್ತ್ರೀಸಹಜವಾದ ನಾಚಿಕೆಯನ್ನು ಎಳೆಪ್ಪಾದರೂ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡನೇ? ಬೇಕೆನಿಸಿದ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನಾದರೂ ಆತನಿಂದ ತರಿಸಿಕೊಂಡನೇ? ಬೇಡಿಕೊಂಡು ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ನಾನೇ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಹೇಳಿ ಕಳಿಸಿದರೂ ಅವನು ಲಕ್ಷ್ಮಿಸುತ್ತಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ? ಈ ನನ್ನ ಗಂಡನು ಏನೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಿಳಿದಿರುವನೋ? ಎಂದು ವಿಲಪಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ನಾಭೇಯ ಚರಿಲು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ, ವಜ್ರಜಂಘ-ಶ್ರೀಮತಿಯರ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರರಸವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಶ್ರೀಮತಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕಂಡು ತನಗೆ ಪೂರ್ವಭವದಲ್ಲಿ ಲಲಿತಾಂಗದೇವನೊಂದಿಗೆ ಪ್ರೇಮವಿದ್ದುದನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಂಡು ಮೂರ್ಛೆ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಎಚ್ಚರವಾದ ನಂತರ ಪ್ರಿಯನ ವಿಯೋಗದಿಂದ ಪರಿತಪಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಕಾಮದೇವನು ಆಕೆಯ ಅಂಗಗಳನ್ನು ದಹಿಸಿದನು ಎಂದು ಆಕೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕವಿ ಪುಷ್ಪದಂತನು ಅರ್ಧವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ :

ಮಲಯಾಣಿಲು ಪಲಯಾಣಲು ಭಾವಣ ಭೂಸಣು ಸಣು ಕರಿ ಬದ್ಧ ಉ ಣಾವಣ |

ಜಹಿಂ ಸಂಜಾಯಲು ಚಿತ್ತು ಜಿ ಸಯದಲು ತಹಿಂ ಕಿಂ ಕಿಜ್ಜು ಸೀಯಲು ಸಯದಲು |

ಣ್ಣಾಣು ಸೋಯಣ್ಣಾಣು ವ ಣಲು ರುಚ್ಚಣ ವಸಣು ವಸಣಸಂಣಿಹು ಸಾ ಸುಚ್ಚಣ |

ಅಸುಹಾರು ವ ಆಹಾರು ಣ ಗೇಣ್ಣಣ ಣಂದಣವಣು ಪಿಲುವಣಸಮು ಮಣ್ಣಣ |

(ನಾಭೇಯ ಚರಿಲು 22 : 9)

ಶ್ರೀಮತಿಗೆ ಮಲಯಾನಿಲವು ಪ್ರಳಯಾನಿಲದಂತೆ ಆಯಿತು, ಆಭರಣಗಳು ಸಂಕೋಲೆಯಂತೆ ಭಾಸವಾದವು. ಚಿತ್ತವು ನೂರು ಚೂರುಗಳಾಗಿರುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಶೀತಲವಾದ ಶತದಳ ಅಂದರೆ ಕಮಲವು ಏನು ತಾನೇ ಮಾಡಬಲ್ಲದು? ಆಕೆಗೆ ಸ್ನಾನವು ಶೋಕಸ್ನಾನದಂತೆ ಅನಿಸಿತು, ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಸನದಂತೆ(ದುಃಖದಂತೆ) ಭಾವಿಸಿದಳು, ಆಹಾರವು ಆಕೆಗೆ ರುಚಿಸದಾಯಿತು, ನಂದನವನವನ್ನು ಪ್ರೇತವನದಂತೆ ತಿಳಿದಳು. ಅಂದರೆ, ವಿರಹಿಯಾದ ಶ್ರೀಮತಿಗೆ ಮುದ ನೀಡುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಆ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಆಕೆಗೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಹಿಂಸೆ ಎನಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಕವಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಬಳಸಿರುವ ಪದಗಳು ಸಶಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಶ್ರೀಮತಿಯಂತೆ ವಜ್ರಜಂಘನ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಶೋಚನೀಯವಾಗಿತ್ತು. ಕಾಮಪೀಡಿತನಾದ ಆತನು ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ, ನಗುತ್ತಾ, ಉಸಿರು

ಬಿಡುತ್ತಾ, ಎದ್ದವನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ಮೋಹಮುಗ್ಧನಾಗಿ ಪರಿತಪಿಸಿದನು. ಆತನ ತಲೆಕೂದಲು ಕೆದರಿಹೋಗಿತ್ತು. ತುಟಿಗಳನ್ನು ಕಚ್ಚುತ್ತಾ, ಅಸ್ವಪ್ನವಾಗಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಪ್ರಿಯೆಯ ನೆನಪಿನಿಂದ ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಗಾದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಪುಷ್ಪದಂತನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ : ಎಕ್ಕಹಿಂ ಣಿಲಣ ಣ ಣಿವಿಸು ವಿ ಅಚ್ಚಣ ದಿಸಿ ಲಿಹಿಯಂ ಪಿವ ಪಿಯಮುಹುಂ ಪೆಚ್ಚಣ |

ಣ್ಣಾಣ ಣ ಧುವ ಇ ಣ ಜಿಣವರು ಪುಜ್ಜಣ ಭೂಸಣು ಲೇಣ ಣ ಭೋಯಣು ಭುಂಜಣ |

ರಮಣ ಣ ಕಂದುಲು ತುರಲು ಣ ವಾಹಣ ಕರಿ ವಿ ರಹು ವಿ ಣಯಣೇಹಿಂ ಣ ಚಾಹಣ |

ಗೇಲು ಣ ಸುಣಣ ಣ ವಜ್ಜಲು ವಾಯಣ ಪರ ಣಿಮ್ಮೀಲಿಯಚ್ಚು ಪೈಯ ರುನಾಯಣ |

(ನಾಭೇಯಚರಿಲು 24 : 7)

ವಜ್ರಜಂಘನು ಒಂದೇ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಕಾಲವೂ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ, ಸ್ನಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ, ಶುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಜಿನವರನ ಪೂಜೆಯನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆಭೂಷಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ, ಭೋಜನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಚೆಂಡಾಟವನ್ನು ಆಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ, ಕುದುರೆಸವಾರಿ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆನೆ ಹಾಗೂ ರಥಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣೆತ್ತಿಯೂ ನೋಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಗಾಯನವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ, ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಪ್ರಿಯೆಯ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.

ವಜ್ರಜಂಘನಿಗೆ ನಿತ್ಯವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಆಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲವಾಯಿತು ಎಂಬುದನ್ನು ಹಾಗೂ ವಿರಹಿ ಪುರುಷನ ದೈನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕವಿ ಪುಷ್ಪದಂತನು ಅತ್ಯಂತ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಉಪಸಂಹಾರ

ಪಂಪನ ಆದಿಪುರಾಣಂ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪದಂತನ ನಾಭೇಯ ಚರಿಲು ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿರುವ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಕ-ನಾಯಕಿಯ ವಿರಹದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಭರತನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿರುವ ವಿರಹದ ಪರಿಣಾಮಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಿದಾಗ, ಪಂಪ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪದಂತ ಇಬ್ಬರೂ ಬಹುಶ್ರುತ ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದು ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೂಡ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ್ದರೆಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬುದು ಅವರ ಸೋಪಜ್ಞತೆಯನ್ನು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ

1. ಮಿರ್ಜಿ ಅಣ್ಣಾರಾಯ, (ಸಂ) ಜೈನ್ ಹೀರಾಲಾಲ್, ಉಪಾಧ್ಯೆ ಆ. ನೇ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಕೊಡುಗೆ (ಕನ್ನಡಾನುವಾದ). ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣ. ಜೈನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಂರಕ್ಷಣ ಸಂಘ, ಶೋಲಾಪುರ, 1981, ಪುಟ 194
2. ಮೇಲಿನದೇ. ಪುಟ 12
3. ನಂದಗೋಪಾಲ್, ಚೂಡಾಮಣಿ. ಶಿಲೆ-ಕಲೆ. ದ್ವಿತೀಯ ಮುದ್ರಣ. ಅಲ್ಪಾ ಪಬ್ಲಿಕೇಷನ್, ಬೆಂಗಳೂರು. 2011. ಪುಟ 65
4. ವೈದ್ಯನಾಥನ್, ಸರೋಜಾ. ಭರತನಾಟ್ಯಂ-ಆನ್ ಇನ್-ಡೆಪ್ತ್ ಸ್ಟಡಿ. ಫಸ್ಟ್ ಎಡಿಷನ್. ಗಣೇಶ ನಾಟ್ಯಾಲಯ, ನ್ಯೂ ಡೆಲ್ಲಿ. 1996. ಪುಟ 120
5. ಮಿಶ್ರ, ಸುದರ್ಶನ್. ಮಹಾಕವಿ ಪುಷ್ಪದಂತ ಔರ್ ಉನ್ಕಾ ಮಹಾಪುರಾಣ್. ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣ್. ಪ್ರಾಕ್ಯತ್ ಜೈನ್‌ಶಾಸ್ತ್ರ ಔರ್ ಅಹಿಂಸಾ ಶೋಧ್ ಸಂಸ್ಥಾನ್, ವೈಶಾಲಿ(ಬಿಹಾರ್). 1987. ಪುಟ

6. ವೈದ್ಯನಾಥನ್, ಸರೋಜಾ. ಭರತನಾಟ್ಯಂ : ಆನ್ ಇನ್-ಡೆಪ್ತ್ ಸ್ಟಡಿ. ಫಸ್ಟ್ ಎಡಿಷನ್. ಗಣೇಶ ನಾಟ್ಯಾಲಯ, ನ್ಯೂ ಡೆಲ್ಲಿ. 1996. ಪುಟ 130
7. Sringara Rasa.
https://www.indianetzone.com/47/sringara_rasa_natyashastra.htm
8. visited on 08-12-2019.
9. Vipralambhashringara, aka: Vipralambhaśringāra, Vipralambha-shringara; 2definition(s).
<https://www.wisdomlib.org/definition/vipralambhashringara>. Visited on 08-12-2019.

ಜೈನ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಪದಗಳು :

ಶಲಾಕಾ ಪುರುಷರು – ಜೈನ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ 24 ತೀರ್ಥಂಕರರೂ ಸೇರಿದಂತೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವ 63 ಮಹಾನ್ ಪುರುಷರು.

ಗುರುಪಂಚಕ – ಅರಿಹಂತ, ಸಿದ್ಧ, ಆಚಾರ್ಯ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ಹಾಗೂ ಸಾಧು ಈ ಪಂಚ ಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳ ಧ್ಯಾನ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು :

- ಕೌಶಿಕ್, ವಿ.ಎಸ್. ಭರತನಾಟ್ಯ ದಿಗ್ದರ್ಶನ. ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣ. ಸನಾತನ ಕಲಾಕ್ಷೇತ್ರ, ಬೆಂಗಳೂರು. 1981.
- ಜೈನ್, ದೇವೇಂದ್ರಕುಮಾರ್. ಮಹಾಕವಿ ಪುಷ್ಪದಂತ ವಿರಚಿತ ಮಹಾಪುರಾಣ (ನಾಭೇಯ ಚರಿತೆ) – ಭಾಗ 1 ಮತ್ತು ಭಾಗ 2 (ಹಿಂದಿ ಅನುವಾದ). (ಸಂ) ವೈದ್ಯ, ಪಿ.ಎಲ್. ನಾಲ್ಕನೇ ಮುದ್ರಣ. ಭಾರತೀಯ ಜ್ಞಾನಪೀಠ, ದೆಹಲಿ. 2010.
- ರಾಮಚಂದ್ರ, ತುಳಸಿ. ಪದಗತಿ-ಪಾದಗತಿ. ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣ. ಪ್ರಸಾರಾಂಗ-ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ. 2001.
- ಶಾಮರಾಯ, ತ.ಸು., ನಾಗರಾಜಯ್ಯ, ಪ. ಆದಿಪುರಾಣ ದೀಪಿಕೆ. ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆ, ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ. 1991.
- ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ನೇಮಿಚಂದ್ರ. ಆದಿಪುರಾಣ ಮೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿತ್ ಭಾರತ್. ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣ. ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ್ ಪ್ರಸಾದ್ ವರ್ಣಿ ಗ್ರಂಥಮಾಲಾ, ವಾರಾಣಸಿ. 1968.